
ІСТОРІЯ

УДК 94(477.51)"18"

DOI 10.31.65/2520-6966-2020-13i-99-5-20

К. Ю. Солodka

аспірантка кафедри історії України 2 року навчання
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Виборчі кампанії до органів місцевого самоврядування Ніжина після запровадження Міського Положення 1870 р.

На основі архівних матеріалів аналізується запровадження Міського Положення 1870 р. у Ніжині, одному з найбільших повітових міст Російської імперії. Описуються перші кроки державних службовців щодо організації місцевих виборів. Висвітлено процедуру делегування до інституцій міського громадського управління Ніжина у 1870–1898 рр.: проаналізовано чисельний склад виборців, гласних, особливості їх обрання, процес формування думи та управи.

Характеризується виборча документація, вимоги її оформлення відповідно до законодавства. Надається перелік пакету звітних документів, які надсилалися до канцелярії губернатора після проведення виборчої процедури. Вказується коло посадових осіб, які брали участь у створенні необхідних паперів, відповідали за правильність та своєчасність їх розробки.

У статті змальовуються проблеми, які виникали під час підготовки до голосування; порушення виборчої процедури внаслідок неправильних дій управи, незнання та нерозуміння жителями міста виборчого процесу, високий рівень абсентеїзму серед виборців. Наводиться характеристика соціальних станів, які найбільше були зацікавлені у формуванні міських органів.

Висвітлюються взаємовідносини між новоствореними міськими органами та губернатором. Аналізується вплив губернських органів на перебіг місцевих виборів. На підставі опублікованих матеріалів та архівних джерел вказується кількість місцевих жителів, які мали право брати участь у процедурі голосування. Змальовується нерівномірність розподілу голосів між розрядами, число виборців, на яких припадав один гласний у кожному виборчому зібранні.

Аналізуються причини та мета запровадження Міського Положення 1870 р., характеризується зміст нормативно-правового документа. Досліджується процес формування виборчих органів міського управління, зміни у проведенні зібрань, соціальний склад Ніжинської міської думи та управи

після нової реформи. Надається порівняння Положень 1870 та 1892 рр., характеризуються плюси та мінуси законодавчих актів.

Ключові слова: виборча система, міська дума, органи міського самоврядування, Міське Положення 1870 р., контрреформа.

На сучасному етапі розвитку України відбувається низка важливих суспільно-політичних перетворень. Для створення демократичної держави велике значення має формування дієвого місцевого управління на виборній основі. Відтак набуває актуальності дослідження розвитку та функціонування виборчої системи на українських теренах у різні історичні періоди. Зокрема, ліберальні перетворення 1870-х рр. сприяли формуванню місцевих органів самоуправління. Детальне вивчення законодавства, практики запровадження виборчого права у другій половині XIX ст. допоможе не лише розширити коло наукових досліджень з даної проблематики, але і врахувати плюси та мінуси у сучасному законодавстві.

Мета розвідки полягає в тому, щоб на основі неопублікованих джерел охарактеризувати процедуру підготовки, проведення виборів, проаналізувати соціальний склад виборців та депутатів Ніжинської думи за реформами 1872 та 1892 рр.

Створення органів самоврядування, сутність законодавчої бази для їх функціонування одразу ж стали об'єктом дослідження істориків, правознавців, відомих громадських діячів. Дореволюційні дослідники, Г. Джаншиєв, І. Діятін, Г. Шрейдер, приділяли увагу теоретичним засадам організації виборного управління. Оцінки були різними: від скептичності щодо їхньої самостійності до цілковитого схвалення міської реформи [14; 15; 34].

Праці радянських дослідників характеризують реформи другої половини XIX ст. переважно такими, які спрямовувалися на задоволення потреб торгової буржуазії. Загалом, до початку 80-х рр. даній темі приділялося мало уваги. Розвідки В. Нардової, Л. Писаркової суттєво розширили географію проблематики. Ними аналізувалися причини, передумови проведення реформ 1870 та 1892 рр. Звертали увагу на особливості формування та діяльності органів самоврядування регіонального рівня [23; 26].

Після здобуття державної незалежності помітно зріс інтерес до цієї теми. У працях В. Шандри характеризуються державні установи Правобережної та Лівобережної України. Дослідниця змальовує політику верховної влади Російської імперії у сфері кадрового забезпечення місцевих установ, з'ясовує роль та місце очільника губернії у системі державного управління, рівень впливу губернської

канцелярії на діяльність органів самоврядування у XIX – на поч. XX ст. [30; 31]. М. Бармак звертається до проблематики теоретичних засад державної служби, правових основ формування та функціонування корпусу цивільних державних службовців [1].

Р. Воробей, Ю. Нікітін, Л. Шара аналізують процес формування та вплив реформ 60–90-х рр. на формування чиновницького апарату Чернігівщини, звертаються до питання заснування міських дум, земств, їх соціальний склад та специфічні особливості які притаманні даному регіону. На основі неопублікованих джерел розробляють статистичні, описові матеріали стосовно кількісного, соціального, професійного складу самоврядних органів окремих регіонів, зокрема, Чернігівської губернії [10; 24; 25; 32; 33].

Серед дослідників міських органів управління Чернігівщини також виділяємо Т. Демченко, Н. Леміш, С. Лепявка, Л. Студьонову, які на базі неопублікованих джерел аналізують формування, діяльність самоврядних інституцій міста Чернігова, звертають увагу на вплив контрреформ 1890-х рр. на діяльність місцевих інституцій [13; 21; 22; 28].

Заслужують на увагу праці, які висвітлюють історію становлення самоврядних інститутів у Ніжині. Велику роботу з їх вивчення провели Н. Дмитренко, Т. Діденко, В. Ємельянов, В. Кулик, С. Зозуля, Є. Страшко. На базі широкого кола джерел дослідники висвітлюють аспекти функціонування самоврядних інституцій: розгляд питань, формування власного бюджету [16; 17; 20; 27].

Міське Положення, затверджене 16 червня 1870 р. Олександром II у рамках проведення ліберальних реформ, запровадило нове міське управління. Органи самоврядування мали формуватися шляхом проведення міських виборчих зборів, у яких, на відміну від Катерининського "Городового положення" 1785 р., могли брати участь усі соціальні стани. Фактично на виборній основі створювалися дві гілки влади, розпорядча – міська дума та виконавча – міська управа.

За новим законом, вибори до органів управління проводилися один раз на чотири роки. Правом голосу наділялися всі російські громадяни, які досягли 25-річного віку, не менше двох років проживали у населеному пункті, володіли нерухомим майном або займалися торгівлею чи промислом та вносили податки до міської скарбниці. Правом голосу наділялися і юридичні особи через своїх представників. Жінки брали участь у голосуванні не особисто, а через уповноважених близьких родичів чоловічої статі [11, с. 825].

Не допускалися до виборів особи, що перебували під судом чи слідством, позбавлені духовного сану, а також ті, хто мав недоїмки. Права голосу були позбавлені міський голова, губернатор, члени Губернського у міських справах присутствія, члени Губернського

Правління, чини місцевої поліції. Виборчі права не отримали і представники інтелігенції, які переважно проживали в орендованих квартирах [11, с. 825].

Законодавство визначало механізм проведення голосування. У кожному місті зі списку виборців затверджувалося три виборчі зібрання, кожне з яких обирало одну третю гласних, залежно від загальної кількості населення. Міські жителі вносилися до них у низхідному порядку, за сумою, яку сплачували до бюджету, потім ділили на три розряди. Перший складався із найбагатших виборців, які виплачували одну третю загальноміської суми зборів. До другого розряду зараховувалися наступні за списком виборці, які також виплачували одну третю міських податків. Третій розряд складався з решти виборців [11, с. 826].

Протягом двох тижнів після оголошення списків міські жителі мали право подавати скарги щодо їх неправильності. Після розгляду управа вносила необхідні поправки та подавала на затвердження Думи. За місяць до виборів оголошувався остаточний варіант. У семиденний термін всі незгодні мали право звертатися до губернатора, який направляв справу на розгляд Губернського у міських справах присутствія. Якщо скарга була визнана поважною, до управи надходив наказ про внесення відповідних змін [11, с. 826].

Таким чином, Положення 1870 р. запроваджувало абсолютно нову систему місцевого управління. Вперше в історії Російської імперії в основі отримання виборчого права була не соціальна належність, а майновий ценз. Враховуючи модель політичного розвитку Росії, ментальність населення, реформа була прогресивним кроком, адже міська спільнота отримала можливість формувати представницькі органи для вирішення місцевих питань. Незважаючи на позитивні моменти, Положення мало суттєві недоліки. Зокрема, трирозрядна система поділу виборців порушувала пропорційність делегування від соціальних станів, закон фактично позбавляв виборчих прав представників інтелігенції.

Розглянемо введення Міського Положення та проведення міських виборчих кампаній у повітовому місті Ніжин. Підготовка до виборів розпочалася 14 січня 1871 р. За наказом тогочасного голови міста Пориваєва Михайла Каєтановича, міська дума розпочала збирати свідчення про платників податків для складання виборчих списків [3, арк. 5].

Цікаво, що після оголошення думою про складання відповідного документа значна кількість осіб отримала промислові посвідчення. На це звернув увагу голова міста, вважаючи, що їх оформлювали тільки заради допуску до виборів. Міська дума направила звернення

до Губернського у міських справах присутствія з метою уточнити, чи допускати даних осіб до процедури. Розглянувши питання, Присутствіє не знайшло причин не допускати осіб до голосування [3, арк. 38 зв].

Як бачимо, значна кількість жителів міста проявила інтерес до майбутніх виборів. Натомість міський голова намагався забезпечити чітку організацію процедури, унеможливити доступ осіб, які не мали права входити до міського електорату.

Виборчі права отримали 1143 особи, або 6 % від загалу жителів Ніжина. Вибори до міської думи відбулися приблизно у січні-березні 1872 р., на яких було обрано 63 гласні [3, арк. 40]. На посаду міського голови балотувався один кандидат – Фальковський Михайло Каєтанович. На виборах 5 квітня 1872 р., отримавши п'ятдесят два голоси "за" та дев'ять "проти", Фальковського було обрано першим головою новосформованої міської думи. Заступником призначено Анастасія Кунелаку, старшого за віком члена управи. Посадові особи були затверджені губернатором 15 квітня 1872 р. [4, арк. 21].

На виборах 1876 р. до участі допускалося 1334 особи, що становило 6,5 % від загальної кількості жителів. Чисельність кожного розряду суттєво різнилася між собою. До першого входило 32 особи, до другого 80 осіб, третій розряд складався з 1222 осіб [5, арк. 8]. Як бачимо, чисельність курій була різною, але нагадуємо, що кожна з них делегувала однакову кількість депутатів.

У загальному, найбільшу кількість голосів за виборчими списками отримало міщанство – 36 %, козацтво – 12 %, дворяни, купецтво та військовослужбовці – по 6 %. Якщо проаналізувати соціальний склад новосформованої думи, більшість гласних складає купецтво – 48 % , на другому місці міщанство – 17 % [5, арк. 8–15]. Така ситуація склалася внаслідок переваги купецтва у виборчому списку першого розряду – 60 %. Крім того, представники торгівлі активно висували свою кандидатуру на посаду депутата у другому та третьому розрядах.

Отже, положення виборців суттєво відрізнялося між собою. Поділ електорату на три розряди, відповідно до сплачених податків, забезпечував суттєву перевагу заможним жителям міста. Законодавство пояснювало даний стан речей тим, що рівень участі кожної особи в управлінні містом повинен відповідати кількості податків сплачених до казни. Нерівномірний розподіл між міщанами виборчого права ілюструють цифри, які показують розподіл виборців за розрядами і кількість виборців, на яких припадав один гласний.

Таблиця 1

**Розподіл виборців за розрядами та число виборців,
на яких припадає один гласний**

Рік	Кількість виборців (за розрядами) на виборах у Ніжинську міську думу за Міським Положенням 1870 р.				Кількість виборців, на яких припадає один гласний		
	Усього виборців	I розряд	II розряд	III розряд	VI розряд	VII розряд	VIII розряд
1876	1334	32	80	1222	1,4	3,6	55,5
1885	3279	43	233	3003	1,7	9,7	125
1889	4340	122	567	3651	5	23,6	152

До проведення виборів управа формувала запрошення, які друкувалися в Чернігівській друкарні та надсилалися до Ніжина. У запрошенні роздруковувалася загальна частина, потім секретар управи дописував ім'я та прізвище, порядковий номер, який займала особа в загальному списку виборців, вказував, на який день та на котру годину з'явитися. Документ підписувався секретарем управи. Запрошення були однаковими для всіх розрядів, відрізнялися вони лише для жінок. Якщо чоловікам повідомляли з'явитися особисто, то у запрошенні, виданому для жінки, говорилося прислати довіреного на вибори [5, арк. 126].

Голосування розпочиналося об 11 годині ранку і тривало весь день. На початку засідання міський голова зачитував "Уложення про покарання", попереджуючи про відповідальність за незаконну участь у виборах. Потім кожен присутній вказував у журналі засідань своє ім'я та прізвище, кількість голосів. Серед присутніх обирали шість помічників для підрахунку. Керував виборчою процедурою міський голова, всі необхідні записи здійснював секретар [5, арк. 139].

Балотуватися на посаду гласних мали право всі присутні, або ж особисто вносити власну кандидатуру, або за чиєюсь пропозицією. Прізвище та ім'я тих, хто балотувався, заносили у відповідний журнал. Голосували за кожного окремо, міський голова озвучував прізвище та ім'я, і всі присутні клали кулі "за" або ж "проти" до однієї з двох скринь. У кінці процедури голоси підраховувалися та записувалися до журналу. Після закінчення виборів, до губернської канцелярії надсилався звіт та пакет документів: списки присутніх, хто балотувався та кого обрали [5, арк. 181].

Внаслідок великої кількості скарг до губернатора вибори 1876 р. двічі визнавалися недійсними. Зокрема, на перших виборах другого

розряду, які пройшли 5 травня, брали участь особи, що перебували під слідством. У третьому розряді виборці голосували більше ніж два рази. Відповідно до законодавства, на виборах допускається не більше двох голосів, один за себе, інший за довіреністю. Нове голосування для другого розряду призначили на 30 червня, результати голосування було затверджено губернатором. Додаткові вибори для третього розряду пройшли 14 липня, але внаслідок виборців, які з'явилися на засідання у нетверезому стані та влаштували сварку, очільник губернії визнав результати недійсними. Остаточно вибори відбулися тільки у серпні місяці [5, арк. 197–243].

Таким чином, місцеві вибори були доволі складною та затяжною процедурою. Протягом десяти місяців, починаючи від дати оголошення і до остаточного затвердження результатів Присутством, управа працювала над питаннями організації, проведення, затвердження виборчої кампанії. Порушення на виборах були спричинені неправильним допуском осіб до голосування, великою кількістю учасників засідання, низьким рівнем культури серед виборців, особливо другого та третього розрядів.

Підготовка до виборів 1885 р. засвідчила більшу організованість та відповідальність. На засіданні Ніжинської міської думи 6 червня було постановлено надрукувати до 1 тис. екземплярів списків виборців. Близько 20 екземплярів надіслати до Міського поліцейського управління, Волосного правління, Земської управи, розклеїти по місту. Також роздати всім виборцям першого та другого розрядів, решту – усім охочим виборцям від третього розряду [7, арк. 28].

Цього разу у виборах брали участь 3272 особи. До першого розряду увійшли 43 представника, до другого – 233, третього – 3003. Стосовно соціального складу виборців, то у першому та другому розрядах більшість складало купецтво – 40 %, другу позицію утримувало дворянство та міщанство – 21 % [7, арк. 2–27].

На виборах 1889 року зареєстровано найбільшу кількість виборців, 4340 осіб. За соціальним складом майже половину першого розряду становило купецтво – 49 %, дворянство – 22 %, міщанство – 13 %, юридичні особи – 9 %, почесні громадяни – 3 %. Вперше до першого розряду були зараховані представники селянства, хоча їхня частина була мізерною, лише 2,4 % [9, арк. 8а].

Більшість другого розряду становило міщанство – 41 %, селянство – 19 %, дворянство – 18 %, купецтво – 10 %, почесні громадяни – 7 %, юридичні особи – 2 %. До третього розряду увійшли міщани – 52 %, селяни – 44 %, дворяни – 2 %, почесні громадяни – 0,6 %, купецтво та юридичні особи – 0,3 % [9, арк. 8а].

Таблиця 2

**Кількість міських жителів,
які мали право брати участь у виборах**

Рік	Населення Ніжина	Кількість zareєстрованих виборців	Частка усіх виборців у населенні міста (%)
1872	17 948	1143	6,3 %
1876	20 516	1334	6,5 %
1885	43 023	3279	7,6 %
1889	44 585	4340	9,7 %
1898	32 113	419	1,3 %
1903	39 365	491	1 %

Таким чином, на виборах 1889 р. помічаємо зміни у соціальному складі виборців, передові позиції за чисельністю починають утримувати міщани та селяни. Крім того, міщани вперше на рівні з купецтвом отримали більшість у новосформованій міській думі. Незважаючи на значну частку селянства, серед виборців до новосформованої думи увійшло лише дві особи, що становило 2,7 % від загальної чисельності.

Під час проведення виборчої процедури нерідко ставалися казусні випадки. Зокрема, на виборах другого розряду 10 січня 1890 р. взяли участь лише 33 особи. Дана ситуація склалася внаслідок запізнення близько ста виборців на призначений час голосування. У скарзі до губернатора йшлося, що годинник, який знаходився у думі, показував неправильний час, тому на вибори запізнилося багато людей. Губернатор вимагав пояснення від міського голови. Очільник міста аргументував дії тим, що голосування уже відбувалося, поява осіб, що запізнилися, могла викликати безлад у діючому засіданні. Отримавши пояснення, очільник губернії затвердив результати виборів [8, арк. 128]. Фактично у другому розряді посаду гласних отримали ті, хто з'явився на вибори, тобто менше 6 % від усієї кількості виборців.

Таким чином, протягом 1870–1890-х рр. купецтво утримувало передові позиції у формуванні кадрового складу міської думи. Перевага пояснюється тим, що представники торгівлі складали більшість першого розряду виборців. Незважаючи на те, що їх частка була незначною у другому та третьому розрядах, вони проявляли активність та зацікавленість у виборчій процедурі, активно висували власні кандидатури на посаду гласних. Цікаві зміни у соціальному складі виборців спостерігаємо у 1889 р. Селянство майже на рівні з міщанством складає більшість третього розряду. Але зважаючи на

високий рівень абсентеїзму серед виборців, даний фактор не впливав на соціальний склад думи.

Реформа 1892 р. проводилася з метою зміни соціального складу міського управління. Новий закон мав на меті послабити позиції купецтва, торгово-промислової буржуазії та збільшити роль дворянства, як найбільш освіченого класу. До того ж дворянство являлося соціальною опорою царизму. Також уряд намагався підвищити ефективність діяльності міського самоуправління усунувши малозабезпечену частину населення, яка в більшості не вміла читати та писати. Міським Положенням 1870 р. не встановлювався мінімальний розмір податку на користь міста, як результат, до виборів допускалися малозабезпечені міщани. Виборчий закон 1892 р. даний недолік усунув, замінивши податковий ценз на майновий, що призвело до суттєвого зменшення чисельності електорату на користь заможних жителів міста.

Загалом порядок проведення виборів залишався без змін, але губернській адміністрації надавалося значно більше повноважень за контролем їх організації та проведення. Губернатор затверджував дату виборів, надавав дозвіл на поділ виборчих зібрань відповідно до діляниць, визначав порядок оголошення загалу списків виборців.

Аналіз виборчої документації 1890-х рр. надає право говорити про покращення рівня підготовки міської думи до проведення виборчих зібрань. Публікуються списки осіб, що втратили ценз брати участь у виборах, перелік тих, хто не отримав запрошення. Списки виборців починають публікуватися у "Чернігівських Губернських Відомостях". Для покращення та пришвидшення процедури голосування особи, що голосують за довіреністю, повинні пред'явити відповідні документи не пізніше ніж за день до голосування. У минулі роки документація, яка підтверджувала право особи взяти участь у виборах, пред'являлася безпосередньо на початку зборів, що значно сповільнювало весь процес [6, арк. 10–44].

Дані зміни, з одного боку, пов'язані із суттєвим скороченням чисельності електорату. З іншого, на початку 1870-х рр. міська управа не мала відповідного досвіду організації виборів із залученням значної кількості міського населення. Законодавство фактично містило лише правила допуску осіб до голосування. Чітких роз'яснень підготовки, складання списків, самої процедури проведення виборчих зібрань Положення не вказувало. На практиці дума зіштовхувалася з багатьма проблемами, від вирішення яких залежав успіх кампанії.

Оформлення необхідної документації займало багато часу у працівників. А враховуючи те, що результати виборів часто не затверджувалися губернатором, всю необхідну роботу доводилося проводити декілька разів. Саме тому міські органи були зацікавлені у правильності проведення голосування, відсутності скарг до губернатора. В іншому разі практично вся виконана робота зводилася нанівець. Крім того, результати виборів відображалися і на стані вирішення нагальних міських проблем. Чим більше часу відводилося організації виборів, тим менше часу приділялося вирішенню інших міських питань. Міська управа чітко розуміла, що від правильності оформлення виборчих списків, своєчасного оголошення інформації населенню залежав успіх голосування, а отже, і благоустрій міста.

За новим Міським Положенням, на виборах 1898 року було зареєстровано 419 осіб, або 1,3 % населення міста. Дворянство отримало найбільшу кількість голосів – 25 %, міщани – 22 %, купецтво та козацтво – 10 %, військові та чиновництво – по 5 %, інтелігенція та юридичні особи – по 2 %, духовенство та почесні громадяни – по 1,5 %, селянство – 1 %, греки – 0,7 %, спадкоємці – 0,2 % [6, арк. 272]. Вибори відбулися 9–11 червня 1898 р. Відмічаємо високу явку виборців – 85 %. Вперше в історії виборчих кампаній міста Ніжин на вибори з'явилася більшість електорату [8, арк. 258, 272, 291].

Таким чином, спираючись на показники соціального складу виборців за 1872–1898 рр., можемо стверджувати, що за чисельністю у виборчих списках переважали непривілейовані стани – міщани, купці, селяни. Починаючи з 1872 р., найбільш чисельним було міщанство. Але враховуючи той факт, що міщани складали більшість третього розряду, вони не отримували абсолютну більшість у міській управі. Лише 1885 р. міщани нарівні з купецтвом отримали більшість місць гласних.

Сильні позиції у Ніжинській міській думі мало купецтво. Представники торгівлі переважали чисельно у першому, а в деякі роки у другому розряді. Даний факт сприятливо впливав на можливість отримати більшість місць гласних. Незважаючи на те, що разом взяті перший та другий розряди були суттєво меншими від третього, принцип делегування гласних за розрядами забезпечував суттєву перевагу виборцям першої курії. З цього приводу вдало висловився дореволюційний дослідник О. Михайловський: "Прусская трехразрядная система – тонкий и остроумный способ устранения от влияния на городские дела большей части горожан, без лишения их избирательного права" [2, с. 326].

Рік	Соціальні стани, які входили до складу міської думи									
	Купці	Дворяни	Міщани	Греки	Священно-служителі	Військово-службовці	Чинovníки	Селяни	Козацтво	Інтелекція
1876 66 гласних	29 чол. 43,9 %	11 чол. 16,6 %	11 чол. 16,6 %	2 чол. 3 %	4 чол. 6 %	2 чол. 3 %	3 чол. 4,5 %	-	2 чол. 3 %	-
1885 72 гласних	21 чол. 29 %	15 чол. 20,8 %	22 чол. 30,5 %	1 чол. 1,3 %	2 чол. 2,7 %	3 чол. 4,1 %	1 чол. 1,3 %	-	6 чол. 8,3 %	1 чол. 1,3 %
1889 72 гласних	20 чол. 27,7 %	17 чол. 23,6 %	19 чол. 26,3 %	1 чол. 1,3 %	11 чол. 15,2 %	1 чол. 1,3 %	-	2 чол. 2,7 %	4 чол. 5,5 %	2 чол. 1,3 %
1898 36 гласних	13 чол. 36,1 %	7 чол. 19,4 %	4 чол. 11,1 %	-	-	1 чол. 2,7 %	7 чол. 19,4 %	2 чол. 5,5 %	1 чол. 2,7 %	

Реформи 1892 рр., які в історіографії отримала назву "контрреформ", мали на меті зміцнити позиції дворянства, усунути від голосування непривілейовані стани, які в більшості не знали грамоти, не вміли писати та читати, а отже, не могли входити до органів управління.

Говорячи про вплив контрреформ на соціальний склад Ніжинської міської думи, можемо констатувати, що дворянство не отримало більшості у міських органах. Натомість купецтво, проти якого фактично було спрямоване Положення 1892 р., посилило власні позиції. Таким чином, вживати поняття "контрреформа" у відношенні до Ніжинської міської думи можемо лише в тому разі, якщо йдеться про посилення влади губернатора над діяльністю місцевих органів самоуправління.

Література

1. Джаншиев Г. А. Эпоха великих реформ: исторические справки. 3-е вновь доп. изд. Москва: Типография А. И. Мамонтова и К, 1892. 383 с.
2. Дитятин И. И. Городское самоуправление в настоящее столетие. Ярославль, 1877. Т. 2. 565 с.
3. Шрейдер Г. И. Наше городское общественное управление: этюды, очерки, заметки. Санкт-Петербург, 1902. Т. 1. 337 с.
4. Нардова В. А. Городское самоуправление в России в 60-х – нач. 90-х гг. XIX в. *Правительственная политика* / под ред. Р. Ш. Ганелина. Ленинград: Наука, 1984. 257 с.
5. Писарькова Л. Ф. Социальный состав городских гласных накануне контрреформы 1892 года. *История СССР*. 1989. № 6. С. 152–160.

6. Шандра В. С. Генерал-губернаторства в Україні: XIX – початок XX століття. Київ: НАН України. Ін-т історії України, 2005. 427 с.
7. Шандра В. С. Долання кадрового дефіциту під час ліберальних реформ 1860–1870 х рр.: особливості українських губерній Російської імперії. *Український історичний журнал*. 2013. № 6. С. 92–111.
8. Бармак М. В. Формування російської імперської системи державної служби на українських землях (XVIII–XIX ст.). Тернопіль: Астон, 2016. 392 с.
9. Воробей Р. В. Формування та становлення системи місцевих органів державної влади та правління в Україні у др. пол. XIX – на поч. XX ст. Чернігів: КП "Вид-во "Чернігівські береги", 2009. 354 с.
10. Нікітін Ю. О. Вибори до органів міського самоврядування та їх діяльність в Чернігівській губернії у 70-х рр. XIX ст. *Література та культура Полісся*. 2005. Вип. 28. С. 57–62.
11. Нікітін Ю. О. Склад міських виборців в Чернігівській губернії в 1870–1900 рр. *Глея. Науковий вісник*. 2010. Вип. 30. С. 67–76.
12. Шара Л. М. Чернігівська міська дума (70–90-і роки XX ст.). Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2010. 223 с.
13. Шара Л. М. Соціальний склад виборців і гласних Чернігівської думи в руслі реформування законодавства про міське самоврядування (остання третина XIX ст.). *Сіверянський літопис*. 2007. № 4. С. 90–98.
14. Демченко Т. П. Чернігівська міська дума у 1905 році. *Сіверянський літопис*. 2005. № 7. С. 25–35.
15. Леміш Н. О. Особливості побудови, функціонування та реорганізації Чернігівського губернського правління у пер. пол. XIX ст. *Сумська старовина*. 2012. № XXXVI–XXXVII. С. 52–61.
16. Лепякво С. А. Чернігів. Історія міста. Київ: Темпора, 2012. 432 с.
17. Студьонова Л. В. Чернігівське повітове земство. Сторінки історії. Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект – Поліграф", 2003. 88 с.
18. Дмитренко Н. М., Діденко Т. О., Ємельянов В. М., Кулик В. В. Органи місцевого самоврядування міста Ніжина: міські думи та управи 1870–1919 рр. Ніжин. ПП Лисенко М. М., 2020. 274 с.
19. Зозуля С. Ю. Ніжин модерної доби: студії з історіографії, пам'яткознавства, персоналістики / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, Північно-східне регіональне відділення. Київ: Видавець Олег Філюк, 2014. 344 с.
20. Кулик В.В. Ніжинська міська управа. *Ніжинська старовина*. 2007. Вип. 3 (6). С. 47–51.
21. Страшко Є. М. Міське самоврядування в Ніжині у 2-й половині XIX ст. *Історія та культура Лівобережжя України*. Київ; Ніжин, 1997. С. 70–75.
22. Городовое положение 1870 г. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание (1825–1881). Т. 45 (1870). Ч. 1: Законы (47862–48529). С. 821–839.
23. Об учреждении в г. Нежине городской управы, исполнительного органа городской думы. *ВДАЧОН (Відділ державного архіву Чернігівської області в місті Ніжин)*. Ф. 341. Оп. 1. Спр. 1309. Арк. 5, 38 зв., 40, 72.
24. Дело об открытии в г. Нежине городской думы. *ВДАЧОН*. Ф. 340. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 21.

25. Дело о выборе городских гласных, городского головы и членов управ. ВДАЧОН. Ф. 340. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 8–15, 126, 139, 181, 197–243.
26. Дело о выборах городских гласных. ВДАЧОН. Ф. 340. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 28, 2–27.
27. ВДАЧОН. Ф. 340. Оп. 1. Спр. 67. Арк. 8а.
28. ВДАЧОН. Ф. 340. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 128, 258, 272, 291.
29. Материалы по выборам гласных в Нежинскую городскую думу. ВДАЧОН. Ф. 340. Оп. 1. Спр. 145. Арк. 10–44, 272.
30. Борисов А. В. Избирательный закон и организация системы выборов по городским положениям 1870 и 1892 г. *Известия ПГПУ им. В. Г. Белинского*. 2011. № 23. С. 326–332.
31. Городовое положение 1892 г. *Полное собрание законов Российской империи*. Собрание (1881–1913. Т. 12. 1892 Законы 8215–9216). С. 430–460.
32. Календарь Черниговской губернии на 1887 год / под ред. Н. В. Корвин-Петровского. Чернигов: Типография Губернского Правления, 1886 г. 1118 с.
33. Календарь Черниговской губернии на 1891 год. Год пятый. Издание Черниговского губернского статистического комитета. Чернигов: Типография Губернского Правления, 1890. 327 с.
34. Тройницкий Н. А., Бруннеман Ю. В. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. / под ред. Н. А. Тройницкого. Санкт-Петербург: Издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел. 1905. Т. 26. Черниговская губерния, С. 27.

References

1. Dzhanshyev, H. (1892). *Epokha velikikh reform: istorycheskie spravki* [The era of great reforms: historical references]. Moskva [in Russian].
2. Dytiatyn, Y. (1877). *Gorodskoe samoupravlenie v nastoiashchee stoletie* [City government in the present century]. Vol.2. Yaroslavl' [in Russian].
3. Shrejder, H. (1902). *Nashe gorodskoe obschestvennoe upravlenie. Etiudy, ocherki, zametki* [Our city public administration. Sketches, notes]. T.1. SPb [in Russian].
4. Nardova, V. (1984). *Gorodskoe samoupravlenie v Rossii v 60-kh – nach. 90-kh gg. XIX v. Pravitel'stvennaia politika* [City government in Russia in the 60's – early 90's. XIX century. Government policy]. R.Sh. Ganelina (Ed.). Leninhrad: Izd-vo Nauka [in Russian].
5. Pysar'kova, L. F. (1989). Sotsyal'nyj sostav gorodskikh glasnykh nakanune kontreformy 1892 goda [The social composition of city vowels on the eve of the counter-reform of 1892]. *Istoriia SSSR – History of the USSR*. No. 6. 152–160 [in Russian].
6. Shandra, V. (2005). *Heneral-hubernatorstva v Ukraini: XIX – pochatok XX stolittia* [Governor-Generalship in Ukraine: XIX – early XX century]. K.: NAN Ukrainy. In-t istorii Ukrainy [in Ukrainian].
7. Shandra, V.S. (2013). Dolannia kadrovoho defitsytu pid chas liberal'nykh reform 1860–1870 kh rr.: osoblyvosti ukrains'kykh gubernij Rosijs'koi imperii [Overcoming staff shortages during the liberal reforms of the 1860s and 1870s:

features of the Ukrainian provinces of the Russian Empire]. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*. No.6. 92–111 [in Ukrainian].

8. Barmak, M. (2016). *Formuvannia rosijjskoi imperskoi systemy derzhavnoi sluzhby na ukrainskykh zemliakh (XVIII–XIX st.)* [Formation of the Russian imperial system of civil service in the Ukrainian lands (XVIII–XIX centuries)]. Ternopil [in Ukrainian].

9. Vorobej, R. (2009). *Formuvannia ta stanovlennia systemy mistsevykh orhaniv derzhavnoi vlady ta pravlinnia v Ukraini u dr. pol. XIX – na poch. XX st.* [Formation and genesis of the system of local authorities and government in Ukraine in the second half. XIX – at the beginning. XX century]. Chernihiv [in Ukrainian].

10. Nikitin, Yu.O. (2005). Vybory do orhaniv mis'koho samovriaduvannia ta ikh diial'nist' v Chernihivs'kij hubernii u 70-kh rr. XIX st. [Elections to municipal governments and their activities in the Chernihiv province in the 70's of the XIX century.] *Literatura ta kul'tura Polissia – Literature and culture of Polissya*. Issue 28. 57–62 [in Ukrainian].

11. Nikitin, Yu.O. (2010). Sklad mis'kykh vybortsiv v Chernihivs'kij hubernii v 1870–1900 rr. [The composition of urban voters in the Chernihiv province in 1870–1900]. *Hileia. Naukovyj visnyk – Gilea. Scientific Bulletin*. 2010. Issue. 30. 67–76 [in Ukrainian].

12. Shara, L. (2010). *Chernihivs'ka mis'ka дума (70-90-i roky XX st.)* [Chernihiv City Duma (70s – 90s of the XX century)]. Chernihiv [in Ukrainian].

13. Shara, L. M. (2007). Sotsial'nyj sklad vybortsiv i hlasnykh Chernihivs'koi dumy v rusli reformuvannia zakonodavstva pro mis'ke samovriaduvannia (ostannia tretyna XIX st.) [Social composition of voters and members of the Chernihiv Duma in line with the reform of legislation on municipal self-government (last third of the XIX century)]. *Siverians'kyj litopys - Severyansky Chronicle*. No.4. 90–98 [in Ukrainian].

14. Demchenko, T. P. (2005). Chernihivs'ka mis'ka дума u 1905 rotsi [Chernihiv Miska Duma in 1905]. *Siverianskyj Litopys – Severyansky chronicle*, 7. 25–35 [in Ukrainian].

15. Lemish, N. O. (2012). Osoblyvosti pobudovy, funktsionuvannia ta reorhanizatsii Chernihivs'koho huberns'koho pravlinnia u per. pol. XIX st. [Features of construction, functioning and reorganization of the Chernihiv provincial government in the first half of the XIX century.] *Sums'ka starovyna – Sumy antiquity*. No. XXXVI–XXXVII. 52–61 [in Ukrainian].

16. Lepiavko, S. (2012). *Chernihiv. Istorija mista* [Chernihiv. History of the city]. Kyiv [in Ukrainian].

17. Stud'onova, L. (2003). *Chernihivs'ke povitove zemstvo. Storinky istorii* [Chernihiv County Zemstvo. Pages of history]. Nizhyn [in Ukrainian].

18. Dmytrenko, N. M., Didenko, T. O., Yemel'ianov V. M., & Kulyk V. V. (2020). *Orhany mistsevoho samovriaduvannia mista Nizhyna: mis'ki dumy ta upravly 1870–1919 rr.* [Local governments of the city of Nizhyn: city dumas and councils 1870–1919]. Nizhyn, [in Ukrainian].

19. Zozulia, S. (2014). *Nizhyn modernoi doby: studii z istoriohrafii, pam'iatkoznavstva, personalistyky* [Nizhyn of the modern era: studios in historiography, monument studies, personalization]. Kyiv [in Ukrainian].

20. Kulyk, V. V. (2007). *Nizhyns'ka mis'ka uprava* [Nizhyn City Council] *Nizhyns'ka starovyna – Nizhyn antiquity*. Issue 3(6). 47–51 [in Ukrainian].

21. Strashko, Ye. M. (1997). *Mis'ke samovriaduvannia v Nizhyni u 2-j polovyni XIX st.* [City self-government in Nizhyn in the second half of the XIX century]. *Istoriia ta kul'tura Livoberezhzhia Ukrainy – History and culture of the Left-bank Ukraine*. K. Nizhyn, 70–75 [in Ukrainian].

22. *Gorodovoe polozhenie 1870 g.* [City Regulations of 1870] *Polnoe sobranie zakonov Rossyiskoi ymperii. Sobranie (1825–1881)* [Complete collection of laws of the Russian empire. Collection (1825–1881)] Vol. 45 (1870). Part 1 [in Russian].

23. *Ob uchrezhdenii v g. Nezhyne gorodskoj upravu, ispolngtel'nogo organa gorodskoj dumy.* *VDACHON (Viddil derzhavnoho arkhivu Chernihivs'koi oblasti v misti Nizhyn)*. F. 341. Op. 1. Spr. 1309. Ark. 5, 38 zv., 40, 72 [in Russian].

24. *Delo ob otkrytii v g. Nezhyne gorodskoj dumy.* *VDACHON*. F. 340. Op. 1. Spr. 1. Ark. 21 [in Russian].

25. *Delo o vybore gorodskykh glasnykh, gorodskoho golovy y chlenov uprav.* *VDACHON*. F. 340. Op. 1. Spr. 11. Ark. 8–15, 126, 139, 181, 197–243 [in Russian].

26. *Delo o vyborakh gorodskikh glasnykh.* *VDACHON*. F. 340. Op. 1. Spr. 39. Ark. 28, 2–27 [in Russian].

27. *VDACHON*. F. 340. Op. 1. Spr. 67. Ark. 8a [in Russian].

28. *VDACHON*. F. 340. Op. 1. Spr. 56. Ark. 128, 258, 272, 291 [in Russian].

29. *Materialy po vyboram glasnykh v Nezhynskuiu gorodskuiu dumu.* *VDACHON*. F. 340. Op. 1. Spr. 145. Ark. 10–44, 272 [in Russian].

30. Borisov, A.V. (2011). *Izbyratelnyj zakon i organizatsiia sistema vyborov po gorodovym polozheniiam 1870 i 1892 g.* [The electoral law and the organization of the electoral system according to city regulations of 1870 and 1892] *Izvestiia PHPU im. V.H. Belinskoho – Izvestiia PGPU im. V.G. Belinsky*, 23. 326–332 [in Russian].

31. *Gorodovoe polozhenie 1892 g.* [City Regulations of 1892] *Polnoe sobranie zakonov Rossyiskoi ymperii. Sobranie (1881–1913)* [Complete collection of laws of the Russian empire. Collection (1881–1913)] Vol. 12 (1892) [in Russian].

32. Korvyn-Petrovskiy, N. (Eds.). (1886). *Kalendar' Chernigovskoj gubernii na 1887 god* [Calendar of the Chernigov province for 1887]. Chernygov. Tipografiia Gubernskogo Pravlennia [in Russian].

33. *Kalendar' Chernigovskoj gubernii na 1891 god.* [Calendar of the Chernigov province for 1891]. (1890) Chernigov. Tipografiia Gubernskogo Pravlennia [in Russian].

34. Trojnitskij, N. A., & Brunneman, Yu. V. (1905). *Pervaia Vseobschaia perepis' naseleniia Rossijskoj imperii 1897 g.* [The first general census of the population of the Russian Empire in 1897]. N. A. Trojnitskij (Ed.). SPb. Izdanye Tsentral'nogo statisticheskogo komiteta Ministerstva vnutrennikh del. T. 26. Chernihovskaia guberniia [in Russian].

K. Y. Solodka

Postgraduate student of the Department of History of Ukraine,
2nd year of study, Nizhyn Mykola Gogol State University

Election campaigns to local governments of Nizhyn after the introduction of the City Regulations of 1870

On the basis of archival materials, the introduction of the City Regulations of 1870 in Nizhyn, one of the largest county towns of the Russian Empire, is analyzed. The first steps of civil servants in organizing local elections are described. The procedure of delegation to the institutions of city public administration of Nizhyn in 1870–1898 is covered: the numerical composition of voters, vowels, features of their election, the process of formation of the Duma and the council are analyzed.

The election documentation, requirements of its registration according to the legislation are characterized. A list of a package of reporting documents sent to the governor's office after the election procedure is provided. The circle of officials who took part in creation of necessary papers, were responsible for correctness and timeliness of their development is specified.

The article describes the problems that arose during the preparation for the vote. Violation of the election procedure due to incorrect actions of the board. Ignorance and misunderstanding by the city residents of the election process, a high level of absenteeism among voters. The characteristics of social conditions that were most interested in the formation of urban institutions are described.

The relationship between the newly created city authorities and the governor is covered. The influence of provincial institutions on the course of local elections is analyzed. Based on published materials and archival sources, the number of local residents who had the right to participate in the voting procedure is indicated. It depicts the uneven distribution of votes between categories, the number of voters who had one vowel in each election meeting.

The reasons and purpose of the introduction of the City Regulations of 1892 are analyzed, the content of the normative-legal document is characterized. The process of formation of election institutions of the city administration, changes in the conduct of meetings, the social composition of the Nizhyn City Duma and the administration after the new reform are studied. A comparison of the Regulations of 1870 and 1892 is given, the pros and cons of legislative acts are characterized.

Key words: electoral system, city council, institutions of city self-government, City Regulations of 1870, counter-reform.